

KÁDÁR TAMÁS

TÖRTÉNETI VALÓSÁG ÉS MANIPULÁLT, ILLETVE MEGHAMISÍTOTT POLITIKAI EMLÉKEZET MAGYARORSZÁGON IV. LÁSZLÓ KIRÁLY URALKODÁSA ELSŐ ÉVEIBEN

1272. június utolsó napjaiban a körösi Bihács (ma: Bihać, Bosznia–Hercegovina) vidékén, a dalmát tengerpart felé, a minden bizonnyal a rokonával és szövetségeseivel, I. (Anjou) Károly nápolyi királlyal lebonyolítandó személyes találkozóra igyekvő V. Istvánt letaglózó hírről értesítették; a dinasztia egyik régebbi párthíve, az egyik legelőkelőbb, emberemlékezet — a felettébb bizonytalan hitelű hagyomány szerint Péter király uralkodása — óta az ország elitjéhez tartozó bárói familia feje, Gutkeled nembeli Joakim horvát-szlavón bán elrabolta annak táborából az uralkodó idősebb fiát, László trónörököst.¹ Mint hamarosan kiderült, a párttűő főúr egyik környékbeli uradalma központjába, a szintén Körös megyei Kapronca várába hurcolta a tíz éves herceget és az erősségbe zárkózva felkészült a tartós ellenállásra.²

-
- 1 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I–XI. Budae, 1829–1844. (a továbbiakban: CDH) V/2. 316. p.; Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Opera Josephi Emler. II. Pragae, 1882. (a továbbiakban: RBM) 368. p.; *Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt.* II. Bp., 1899.² (a továbbiakban: *Pauler*, 1899.) 301–303. p.; *Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok.* Bp., 2002.² (a továbbiakban: *Szűcs*, 2002.) 215–216. p.; *Zsoldos Attila: Az özvegy és a szolgabírák.* In: *Századok 137.* (2003.) (a továbbiakban: *Zsoldos*, 2003.) 783–784. p. Joakim életútjára és pályafutására: *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* I–III. Bp., 1995.² (a továbbiakban: *Karácsonyi*, 1995.) 513–514. p.; *Draskóczy István: Joachim.* (Szócikk) In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Főszerk. Kristó Gyula. Bp., 1994. (a továbbiakban: KMTL) 304. p. A Gutkeled nemzetség eredetére: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery.* I. Bp., 1937. 189., 298–299. p.; *Karácsonyi*, 1995. 470–471. p.
 - 2 A XIX. század második harmada előtt működött történetíróink — II. Ottokár hivatkozott oklevelének valóban nem teljesen egyértelmű közlése alapján — általában még azon a véleményen voltak, hogy Joakim bán 1272 nyarán László öccsét, András herceget rabolta el, azonban Huber már 1884-ben rámutatott, a szóbanforgó forrásadatból nem lehet erre következtetni, a később, a század második felében előkértül és megjelent — alább részletesen tárgyalt — királyi oklevelek tanúsága nyomán pedig kétségtelenné vált, hogy valóban László herceg raboskodott Kaproncában. L.: *Huber, Alfons: Studien zur Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden.* In: *Archiv für österreichische Geschichte.* Band 65. (1884) 190. p., 2. j. Kapronca ma: Koprivnica,

A magyar történelemben mindaddig példa nélküli eset minden bizonnyal mély megdöbbenést keltett az országban mindenfelé, kivált pedig a király környezetében; Joakimnak, aki mint mondtuk, az uralkodócsalád megbecsült, akkor épp a tekintélyes báni méltóságot viselő főembere volt, a józan ész szerint látszólag semmi oka sem lehetett ilyen, a legsúlyosabb retorziókkal fenyegető büntetés elkövetésére. Miként általában a kortársak, így a magyar udvar tagjai is vélhetően csak találgathatták a bán titkos indítékait, forrásaink hallgatása, illetve egymásnak ellentmondó részinformációi miatt a ma kutatója szintén csupán feltételezésekbe bocsátkozhat a kérdést illetően. Felmerülhet mindenekelőtt az a — talán leginkább valószínű — magyarázat, miszerint a nagy hatalmú délvidéki báró azért ragadtatta magát a roppant veszélyekkel járó, rendkívül vakmerő lépésre, mert esetleg attól tartott, hogy kiesett a király kegyéből, és az leváltására, illetve a kormányzattól való eltávolítására készül. Ilyenformán Joakim, pusztán a legönzöbbszemélyes politikai érdekek szerint cselekedve a legprimítivebb, egyszerismind, legalábbis rövid távon, a legcélravezetőbbnek ígérkező módszert választva, a trónörökös kézre kerítésével, valamint elrablásával lényegében az uralkodó megszarolása révén próbálta megakadályozni lecserelését.³

Ugyanígy elképzelhető ellenben, hogy Joakimot valójában a kegyvesztés semmifajta lehetősége nem fenyegette, egyszerűen csupán elégedetlen volt az udvarban betöltött pozíciójával és a báni hivatallal, nagyobb hatalommal járó tisztségre, vagy több egyéb, jövedelmezőbb megbízásra, esetleg birtokadományra

Horváto. A város délnyugati határában található, mára jóformán teljesen rommá lett egykori várra: *Engel Pál–Feld István*: Kókapronca. (Szócikk) In: KMTL 372. p.; *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. Bp., 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) 351. p.

- 3 Kutatóink közül tudomásom szerint eddig még senki sem gondolt teljesen önálló, egyedül kitervelt akcióra, de ennek lehetősége sem zárható ki természetesen. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy az 1260-as évek végére valóban roppant erőkre szert tett arisztokrácia egyes elvetemültebb tagjai hatalmi pozícióik megőrzése, vagy önös érdekeik érvényesítése végett akár a királyi hatalommal is készek voltak szembeszegülni. Az uralkodó, illetve kormányzata elleni első nyílt bárói lázadás, amelyet mai — a középkorra természetesen nem értelmezhető, illetőleg vonatkoztatható — fogalmaink szerint hazaárulásnak neveznénk, épp V. István trónra lépését követően tört ki Magyarországon; 1270 őszén Héder nembeli Kőszegi Henrik és több más, igen befolyásos, korábban IV. Béla király fő párthívei közé tartozott báró Prágába, II. Ottokár udvarába ment és ott hűséget fogadva annak, a kezén lévő — a nyugati határszélen fekvő, ilyenformán rendkívüli stratégiai fontosságú — várakat és uradalmakat felajánlotta a cseh királynak. L.: *Pauler*, 1899. 278. p.; *Zsoldos Attila*: Családi ügy. IV. Béla és V. István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Bp., 2007. (História könyvtár. Monográfiák 24.) (a továbbiakban: *Zsoldos*, 2007.) 123–128. p.

vágyott és azt a mondott akció révén remélte kikényszeríteni. Úgy látjuk, az utóbbi magyarázatnak az elsőhöz képest jóval csekélyebb a valószínűsége, miként annak a vélekedésnek is, mely szerint a felségáruló főúr — a királyné állítólagos tudtával, illetve támogatásával — a keménykező V. István megbuktatására tett kísérletet és annak fiát, a gyermek Lászlót kívánta trónra emelni.⁴

A valóban megdöbbentő eseményről II. Ottokár cseh király a felesége, Kuni-gunda anyai unokatestvéréhez, V. István leányához, Katalin szerb trónörököséhez, feltehetően 1275 közepe táján írt levelében találjuk meg azt a nagyon keveset, amit az ügyről tudunk. Ezen forrásunk tartalmazza ugyanakkor a leglényegesebb, belföldi kútfőink által, mint látni fogjuk, szándékosan mellőzött, illetve homályban hagyott kérdést, jelesül, hogy ki is volt László elrablója.⁵ Jóllehet Ottokár több okból kifolyólag — mindenekelőtt mert az a legfőbb ellensége, a német királyi koronát elnyert I. (Habsburg) Rudolffal kötendő szoros szövetség elszánt és következetes támogatója volt — rendkívüli módon nehezelt Joakimra, sőt azt — amint a levélben maga mondja — legveszélyesebb magyarországi ellenlábásának tekintette, annak pártütő akciójára azonban valószínűleg többé-kevésbé elfogulatlanul és a valóságnak megfelelően emlékeztette a rokon hercegnőt.

Hazai középkori forrásaink — miként már elmondtuk — fájdal munkra nem közölnek semmit sem konkrétan Joakim bán árulásával kapcsolatban, ugyanakkor a király időelőtti halálához vélhetően nem kis részben hozzájáruló esemény hivatalos interpretálása, valamint megítélése több a kancellárián ekkortájt kiállított oklevélben is fellelhető. Lévéen István alig több mint egy hónappal fia elrablását követően elhunyt, és ezen 1272. augusztus 6-ig tartó időszakból meglehetősen kevés, mindössze négy kiadványa maradt fenn, nem meglepő, hogy ezekben nem találjuk nyomát Joakim hitszegésének. Pusztán azon momentum árulkodik a me-

4 Pauler Gyula személyes becsvágyát, pontosabban a méltóságával, Szlavónia kormányzatával való elégedetlenségét tartja Joakim indítékának és úgy véli, szövetségei is voltak; köztük maga a királyné is. L.: *Pauler*, 1899. 302. p. Zsoldos Attila szintén úgy gondolja, László elrablása egy főúri összeesküvés eredményeként következett be, de Erzsébetet nem hozza kapcsolatba a pártütés kitervelőivel, csupán annyit említ, hogy a Monoszló-fivérek, V. István legszilárdabb hívei kevéssel ezt követően azért támadták meg a királyné Fehérvár melletti udvarházát, mert arra gyanakodtak, az tudott Joakim és társai cselszövéséről. L.: *Zsoldos*, 2003. 785. p. Sajátos, de nagyon is elfogadható és véleményünkkel nagyrészt megegyező értelmezését adja Joakim akciójának Szűcs Jenő. Szerinte a három közép-kelet-európai uralkodócsaláddal is rokonságban álló oligarcha úgy ítélte meg helyzetét, hogy a dinasztia és a hatalmi elit belső harcaiban nem kell megelégednie egy szerényebb mellékszereppel, hanem az események tevételes alakítójaként is komoly keresnivalója lehet. L.: *Szűcs*, 2002. 215. p.

5 CDH V/2. 316. p.; teljesebb és pontosabb, a címzett nevét is közlő kiadása: RBM 368. p.

rőben váratlan eseményről, hogy a július 14. előtti napokban sietve átalakított új kormányban a király rokona, Mojs fia Mojs lett a helyett a szlavón bán, sőt abban egyetlen Gutkeled nembeli előkelő sem kapott tisztséget.⁶ V. István utóda, IV. László király diplomái között ugyanakkor már három — uralkodása legelső éveiben, 1272 és 1274 között kelt — privilégiumban is fellelhetjük a kaproncai fogság különböző hangulatú és megközelítésű, illetve változó megítéléséről tanúskodó említését.⁷

Ezek sorában az első, a Bachaler kaproncai várnagy javára 1272 őszén, bizonyosan november 18. előtt kibocsátott, atyja korábbi birtokadományát megerősítő privilégiumában az ifjú király, pontosabban kancelláriája így fogalmaz: „mikor Magyarország egynemely bárójának neheztelése miatt Kapronca várában voltunk fogva tartva, azon kényszerű időben, amikor e várat legkedvesebb, fényes emlékeztető király atyánk parancsából hadak sokasága fogta körbe, (Bachaler ispán, a mondott Kapronca várnagya) vérenek hullatásával számtalan szolgálatot teljesített nekünk, kitéve magát a sors ingatag szeszélyének.”⁸

6 *Pauler*, 1899. 302. p.; Kun László emlékezete. A bevezetőt írta, a forrászövegeket válogatta és a jegyzeteket összeállította Kristó Gyula. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5.) (a továbbiakban: KLE) 14. p.; *Zsoldos*, 2003. 784. p.

7 Középkori okleveleink narratioinak rendkívüli fontosságára és (elbeszélő forráskénti) szerepére általában: *Kurcz, Ágnes*: *Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts*. In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 70. (1962) 323–354. p.; *Uő*: *Az Anjou-kori oklevelek narrációja*. In: *Irodalomtörténeti közlemények* 70. (1966) 1–2. sz., 179–80. p.; *Kristó Gyula*: *Előszó*. In: *Középkori históriák oklevelekben (1002–1410)*. A szövegeket vál., az előszót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. Szeged, 1992. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.) (a továbbiakban: *Középkori hist.*) 14–29. p.; *Veszprémy, László*: *Chronicles and charters. Historical narratives, (narrations) in charter as substitutes for chronicles in Hungary*. In: *The Medieval Chronicle III*. Edited by Kooper, Erik. Amsterdam — New York, 2004. 184–199. p. A XIII–XIV. század fordulójának királyi adományleveleiben előforduló manipulált történeti narratívák egy sajátos és igen jellemző példájára: *Zsoldos Attila*: *Tamárs fia Sinka érdemei*. (Elhallgatás és manipuláció oklevelek narratioiban.) In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp., 1998. 327–337. p.

8 *Quod cum nos per apprehensionem quorundam baronum regni Hungarie in castro Kopurnycha detendi fuisset, comes Bachaler castellanus eiusdem castris Kapurnicha (!) eo necessitate tempore, quo idem castrum ex precepto domini regis nostri karissimi clare recordacionis multitudine exercitum circumvallabatur, effusione suis sanguinis innumerabilia nobis serucia impendit dubiis se fortune casibus committendo*. Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 230 196; *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Collegit et digessit Smičiklas, T(adeus). VI–VII. Zagrabiae, 1908–1809*. (a továbbiakban: CDCr) VII. 415–416. p. A napi dátum nélküli kiadott oklevél keltére: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. (Regesta

Nyilvánvaló, az „egynémely bárók” talányos megfogalmazás Joakim bánt és esetleges szövetségeseit, cinkostársait jelöli, továbbá ugyancsak bizonyosra vehető, hogy az említettek sértettsége, neheztelése nem a gyermekkorú trónörökös, hanem az erélyes apa, István király személyét érintette. Az adományozásra egyébként, mint az oklevél szövegéből kitűnik, Joakim bán, Kemény fia Lőrinc nádor, Ákos nembeli Ernye tárnokmester, valamint több más megnevezett báró tanácsának kikérése után és minden valószínűség szerint azok egyetértésével került sor, feltehetően az új király legelső hivatalos kegynyilvánításai között.⁹ Mindenképp feltűnő és aligha tarthatjuk véletlennek, hogy az ügy kapcsán meghallgatott, tanáccsal szolgáló méltóságviselők felsorolásában Joakim — a tárnokmestert és magát a kormányzat fejét, a nádort is megelőzve — a legelső helyre került.

A második, 1273 utolsó heteiben (esetleg a következő év legelső napjaiban), Simon fia Jób, a királyi szakácsok rektora részére készült adománylevelében az esemény egészen más, a korábbival szöges ellentétben álló interpretációja tűnik fel. A király a következőképpen emlékezik meg a történetekről: „Kapronca (vára) alatt, ahová ellenségeink cselvetéseitől tartva szorultunk be, (Jób) az esetleges váratlan, bajos kimenetelű eseményeket és nehéz helyzeteket hűségesen nem félt vállalni, és azt sem hallgathatjuk el, hogy ugyanezen Jób mester elődeinknek, Magyarország néhai felséges királyainak, nagyatyánknak, Béla úrnak és kedves apánknak, István úrnak idejében országunk sok válságos pillanatában és veszedelmében hűségesen és dicséretesen nem habozott szolgálni”.¹⁰

Itt, azaz nagyjából egy évvel a történetek után, már szó sincs „valamely bárók” önkényes, törvényszegő ténykedéséről, sem pedig László fogságáról. A király — azaz valójában az őt épp kezében tartó és a nevében a közhatalmat gyakor-

regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.) I–II. Szerk.: Szentpétery Imre — Borsa Iván. Bp., 1927–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 2322. sz. Az oklevél narratiojának magyar fordítása: Középkori hist. 74. p.

9 Pauler szintén úgy látta, hogy a kormány 1272 őszén legelső intézkedései között jutalmazta meg Bachaler (nála, nyilván hibás olvasat miatt Bachator) ispánt. L.: Pauler, 1899. 304. p.

10 ... *sub Copornicha qua inimicorum nostrorum insidias formidantes reclusi fueramus, pro nobis casus fortuitos successus difficiles, graues aditus subire fideliter parui pendit, quamquam tacere non possumus qualiter idem magister Job in pluribus articulis Regni nostri et casibus tempore predecessorum nostrorum dominorum Bele aui nostri et Stephani patris nostri karissimorum quondam hungarie Regum magnificorum fideliter et laudabiliter inpendere non cessauit...* Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 31 184.; Hazai okmánytár. Kiadja Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I–V. Győr 1865–1873., VI–VIII. Bp. 1876–1891. (a továbbiakban HO) VI. 194–196. p.; Reg. Arp. 2431. sz.

ló nagybirtokosi csoport, élén magával az ügy által kényelmetlenül érintett Joakimmal — már úgy emlékezik meg a kaproncai tartózkodásról, mintha az saját elhatározásából, az ellenségei miatti fenyegetettség okán következett volna be. Ez a történeti valóságtól jócskán elrugaszzkodott beállítás — amely szerint tehát a Kaproncában töltött hetek mintegy László érdekében álltak és (eltekintve persze a külső kényszertől) akaratának megfeleltek — azonban szembeötlő ellentmondásban van azon körülménnyel, hogy — amennyiben oklevelünk nem teljesen egyértelmű és világos szövegét helyesen értelmezzük — az adományt elnyerő Jób mester éppenséggel a várat ostromló seregben, azaz az ellentétes oldalon harcolva szerzett érdemeket.¹¹

A harmadik vonatkozó oklevél narratiojában az eseményről még lehetetlenebb, már-már teljesen abszurdnak mondható beállítást találunk, ami még inkább összezavarja az amúgy is meglehetősen homályos képet. Ebben az 1274. szeptember 25-én, azaz néhány nappal az ismert bökénysomlyai vagy fővenyi csata előtt Sebestyén tornai ispán javára kelt privilegialis oklevélben az ispán érdemdús tetteit elősorolva IV. László így ír: „(Sebestyén hűségesen szolgált) ... különösen a Kapronca nevű várban, ahová legkedvesebb atyánk színe elől húzódtunk vissza.”¹²

Az elmondottak alapján úgy tűnik, eltekintve kisebb-nagyobb megítélésbeli eltérésektől, IV. László, illetőleg a nevében kormányzó, egymást viharos gyorsasággal, szinte követhetetlen módon oda-vissza meg-megbuktató bárói csoportok 1272 vége után lényegében egyöntetűen viszonyultak a herceg kényszerű észak-szláviai tartózkodásához, és azt igyekeztek vagy nem megemlíteni, vagy — ellentétben az általuk ismert tényekkel — László fogságát, egyszersmind tehát Joakim felségárulását készek voltak valamiféle kellemetlen, jelentéktelen és főképp bocsánatos eseménynek tekinteni.¹³ A valós helyzet a látszat ellenére

11 Vélekedésünk alapja az, hogy a király adománylevelében Jób Kapronca alatti (*sub Copornicha*), nem pedig konkrétan az erősségben, azaz a vár falain belül teljesített szolgálatairól beszél, egyébként talán nem véletlenül hagyva homályban a fontos kérdést.

12 *Nos igitur fidelitates et servitorum merita ipsius Comes Sebastiani, que idem in diversis expeditionibus (regum) Ungarie karissimi patris nostri regis Stephani felices recordacionis, et nostris temporibus, et specialiter in castro Kopornicha vocato, ad quod a facie karissimi patris nostri nos receperamus...* DL 861.; Árpádkori új okmánytár. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest–Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: ÁUO) XII. 90–92. p.; Reg. Arp. 2555. sz.

13 A bárói pártkormányzatok 1272-től folyamatos és az országot az általános anarchiába taszító hatalmi küzdelmeiről: *Szabó Károly*: Kun László 1272–1290. Bp., 1886. (Magyar Történeti Életrajzok II/5.) (a továbbiakban: *Szabó*, 1886.) 19–23., 26–30. p.; *Pauler*, 1899. 303–306., 314–318., 321–324. p.; *Szücs*, 2002. 387–932., 394–401. p.

minden bizonnyal ennél bonyolultabb lehetett. A fennmaradt oklevelek tudósításaiban megjelenő kép, a herceg túszul ejtésének és fogva tartásának hamis megképzése, a történetek felidézésének tudatos manipulálása csak egy szűkebb bárói kör könnyen beazonosítható tagjainak, jelesül Gutkeled nembeli Joakim bán és fő szövetségese, Héder nembeli Henrik volt nádor, valamint népes családjuk, illetve familiárisaik akaratának és politikai érdekeinek felelt meg. A kérdés megítélésében nagy valószínűség szerint még az általuk vezetett kormányzatokon belül sem volt teljes körű egység, a rivális, Csák nembeli Péter és Monoszló nembeli Egyed által irányított bárói frakció pedig alkalmasint a legkevésbé sem volt hajlandó elfogadni a közelmúltbeli esemény gyalázatos meghamisítását, lévén azt közönséges és nyilvánvaló büntettnek tekintette.

Mindhárom birtokadományozás és azok privilégiumba foglalása olyan időpontban történt ugyanis, amikor mind Joakim, mind pedig Héder nembeli Henrik bán a királyi tanács tagja volt, illetve a kormányzaton belül kivételes tekintéllyel, valamint szinte abszolút hatalommal rendelkezett, ellenlábasaik, vetélytársaik pedig még csak kisebb, ispáni tisztségeket sem viseltek, és Joakimék feltehetően még az udvarba, illetve a király elé való bejutásukat is csaknem lehetetlenné tették.¹⁴ Henrik ugyan csak 1272. november végén kapott ismét bárói hivatalt, ekkor az ozorai és sói bánúságot szerezte meg, de kevés kétségünk lehet afelől, hogy Joakim oldalán és támogatásával már hetekkel korábban is meghatározó szerepet játszott és döntő szava volt az udvarnál, valamint az országos politika ügyeiben. Joakim a valószínűleg szeptember elejétől betöltött szlavón báni hivatalt november 27-én a tárnokmesterségre és azzal együtt a pilisi ispánságra cserélte fel, amelyeket 1273 áprilisában vagy májusában egy rövid időre elveszített, de már június 2-án újra a mondott tisztségekben találjuk.¹⁵ Kőszegi Henrik az ozorai és sói bánúság éléről 1273 májusában a nagyobb jövedelmet és rangot jelentő szlavón bánúságra

14 Kőszegi Nagy (II.) Henrik bán fordultatos közéleti pályájára: *Karácsonyi*, 1995. 599–600. p.; *Petrovics István*: Henrik, Nagy. (Szócikk) In: KMTL 260–261. p.; országnagyi hivatalaira: *Zsoldos Attila*: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) (a továbbiakban: *Zsoldos*, 2011.) 20., 31., 46., 53., 184., 193., 223. p. A helyzetével való elégedetlenség, amely minden bizonnyal fő oka volt annak, hogy Joakim és társai legelszántabb ellensége lett, Csák nembeli (I.) Máté fia Péter esetében érthető, a későbbi nádor V. István halála után csak 1274 őszén — minden bizonnyal a szept. végi fővenyi csatát követően — kapott újra bárói hivatalt. L.: *Zsoldos*, 2011. 194., 199. p. Egyed, aki 1270 és 1272 között a király tárnokmestere volt, úgy látszik, szintén keveselte az 1273 tavaszán elnyert boszniai és macsói báni tisztelet, így Héder nembeli Henrik és Joakim bukásakor, a 1274. szept. 30. utáni napokban korábbi méltóságába tért vissza. L.: *Zsoldos*, 2011. 51–52., 63. p.

15 Joakim bárói tisztségeire: *Zsoldos*, 2011. 46–47., 63., 73., 130., 132., 180., 185. p.

váltott, és e tisztségben esett el 1274. szeptember utolsó napjaiban az ellenpárttal a Fövény és Bökénysomlyó között vívott ütközetben, ami Joakim számára — bár esetében legalább nem élete árán — ugyancsak újabb bukást hozott.¹⁶

A két főúr láthatólag szilárd politikai szövetségének létrejöttékor a felek érdekazonossága a szokásos hatalmi szempontokon túl egy sajátos tényezőn is alapult. Henrik minden valószínűség szerint nagyrészt Joakim szerfelett erős befolyásának köszönhető, hogy semmifajta eljárás nem indult ellene 1272 novemberében Béla macsói és boszniai herceg, a király apai unokabátyjának kétségkívül előre eltervezett brutális meggyilkolása miatt. Sőt, nemhogy büntetlenül megúszta a felelősségrevonást, de még az udvart sem kényszerült elhagyni, hanem éppen ellenkezőleg, a királyi tanács állandó tagja lett, majd pedig a főúri eliten belüli, még novemberben tető alá hozott alkuk eredményeképpen báni címmel a herceg tartományaiból is megszerzett egy jókora darabot.¹⁷ Joakim és Henrik személyében két, érdekei érvényesítésében jóformán semmifajta erkölcsi aggályt nem ismerő, erőszakos oligarcha talált egymásra, szövetségkötésük a magyar arisztokrácia két talán leggátlástalanabb és a közéletben legnagyobb károkat okozó alakjának, egy korábbi nyilvánvaló párttűtőnek, jelesül egy trónörökös-, illetve gyermekrablóknak, valamint egy nemrégiben, V. István uralkodása kezdetén nyílt felségárulás vétkében szintén elmarasztalt hidegvérű gyilkosnak, azaz két köztörvényes bűnözőnek a politikai koalíciója volt.¹⁸

Középkori okleveles anyagunkban mind a királyi kancellárián készült, mind pedig a világi és egyházi hatóságok, illetve magánszemélyek által kibocsátott oklevelek narratioiban több példát találunk manipulált, vagy egyenesen hamis történet-elbeszélésre, de ismerünk olyan kiadványokat is, amelyek egy-egy kimondottan szándékos megtévesztésen alapult rendelkezést függesztettek fel vagy vontak vissza.¹⁹ Az utóbbiak vonatkozásában, minthogy maguk számolnak be

16 *Zsoldos*, 2011. 46., p.; az 1274. évi országos főúri pártharcok eseményeire: *Szabó*, 1886. 26–30. p.; *Pauler*, 1899. 315–316. p.

17 *Pauler*, 1899. 305–306. p.; *Szücs*, 2002. 390–391. p.; *Kádár Tamás*: Egy rejtélyes politikai gyilkosság és háttere a XIII. század végi Magyarországon: Béla macsói és boszniai herceg pályája. In: *Fons* 16. (2009) 4. sz., 426–429. p.

18 Kőszegi Henrik 1270 őszén, V. István ellen végrehajtott lázadását fent említettük. L.: *Zsoldos*, 2007. 123–128., 142. p.

19 Utóbbira két — királyi oklevelekben előforduló — példát említhetünk, amelyeket roppant érdekes módon egyazon év ugyanazon hónapjában foglaltak írásba. Ismeretes egyfelől IV. László 1288. okt. 27-én kelt oklevele, amelyből megtudjuk, a király korábban Borsa nembeli Kopasz ugcocsa ispán által félrevezetve annak adta az ugcocsa „kerület” dézsmáját, aki hamisan úgy

róla, vajmi kevés kétség férhet a király vagy az illetékes központi vagy megyei hivatalok és méltóságviselők (kancellária, nádor, országbíró, megyéspápa, stb.) korábbi félrevezetéséhez, ugyanakkor azon okleveleink esetében, amelyeknél nem ennyire egyértelmű a helyzet és a manipulációnak csupán gyanúja merül fel, csupán aprólékos és szorgalmas munkával állapíthatjuk meg, illetve bizonyíthatjuk a történethamisítás tényét. A történeti valósággal csak részben egyező, vagy azzal éppenséggel szembenálló narratívák csaknem minden esetben a megadományozott fél érdekében születtek, rendszerint a javadalmazott vagy a haszonszerzés által motivált fél kezdeményezésére, illetőleg konkrétan az ő előadása alapján. Minél több idő, esetleg nagyobb földrajzi távolság választotta el az oklevélben felidézett eseményeket azok írásba foglalásától, a történethamisítás szándékával fellépőknek értelemszerűen annál kevésbé kellett tartaniuk a tetten érestől, illetve a lebukásból elvileg következő szancióktól, és ilyenformán egy-egy ügyben (adománykérés, -megerősítés, birtokper, stb.) annál nagyobb meggyőző erővel, magabiztossággal és szemtelenséggel adhatták elő a királyi udvarban, az országos vagy helyi hivatalos szervek és személyek előtt saját, módosított, vagy teljes egészében kitalált verzióikat. A múlt eseményei manipulálásának két, utólag alig, vagy csak nagyon nehezen megkülönböztethető formájával találkozhatunk okleveleink narratioiban, jelesen a passzív és aktív történet-manipulációval. Előbbin a felidézett események egy lényeges, néhol meghatározó fontosságú mozzanatának, a tények egy-egy jelentős elemének tudatos elhallgatását értjük, míg a másik típusba a kétségtelenül és bizonyíthatóan koholt, valóságalap nélküli „történeti adatok”, valamilyen mértékben, részleteiben vagy egészében pontatlan, illetve szándékosan megtévesztő, esetleg meg sem történt cselekmények elbeszélését, illetve hivatalos rögzítését soroljuk.

Mielőtt rátérnénk a nyilvánvaló és tudatos múlthamisítás körülményeinek, valamint az annak háttérben meghúzódó belpolitikai okok vizsgálatára, mindenképp érdemes áttekintenünk a három megadományozott életútjával kapcsolatos

tájékoztatta a királyt, hogy a szóbanforgó helyi tizedjövedelem adományozási körébe tartozik. Minthogy az érintett erdélyi püspökség, illetve a káptalan esküvel bizonyította az állítás valótlanágát, a dézsmát az uralkodó visszaadta a gyulafehérvári egyháznak. L.: DF 277 194.; CDH V/3. 408–409. p. A király másik, 1288. okt. 8-án kiadott diplomája csaknem megegyező esetről számol be, miszerint János kutyapecerétől, aki azt az igazság elhallgatásával magának adományoztatta, visszavette, és újra nővérének, Erzsébetnek adta a Pest megyei Zajcs nevű földet. DL 1363.; Reg. Arp. 3508. sz., keltére ugyanitt. A két oklevél tartalma azt is valószínűsíteni látszik, hogy az ilyesféle ügyeskedő megtévesztési kísérletek elsősorban a királyi hatalom meggyengülésének időszakaiban váltak gyakribbá.

ismereteinket. Bachaler ispán személyére, illetve pályájára vonatkozóan rendelkezünk a legtöbb információval. László herceg kaproncai örét nevének valamennyi okleveles felbukkanása alapján a Héder nemzetség Kőszegi ágának tagjaival, továbbá másodlagosan, Körös megyei várnagysága révén, Joakim bánnal hozhatjuk összefüggésbe. A három adományos közül ő az egyetlen, akit familiárisként a nagybirtokosi-bároi elit valamely tagjához tuduk kapcsolni. Bachaler feltehetően egy jelentéktelenebb, szerény vagyoni helyzetű Vas megyei nemesi, esetleg várjobbágyi család tagja volt, és mint a legtöbb helyi kisbirtokos, valószínűleg korán az országrész roppant hatalmú oligarchafamíliája, a Kőszegiek szolgálatába állt. 1253 nyarán részt vett és kitüntette magát IV. Béla nagyszabású morvaországi hadjáratában, amiért a király 1255-ben neki adományozta a vasvári várispánsághoz tartozó Szarakad nevű földet.²⁰ Néhány évvel később, 1258. szeptember 26-án egy nemzetségi-családi birtokosztály kapcsán találkozunk ismét vele: a vasvári káptalan előtt testvéreivel, Lőrincel és Keménnyel, valamint más rokonaival megosztott közös tulajdonú Olaszka nevű birtokukon.²¹ Az 1260-as évekből nem maradt fenn olyan oklevél, amelyben fellelhetjük nevét, de alkalmasint ekkor már egy másik főúri család, a Gutkeled nemzetség báni ágának, pontosabban magának Joakimnak famíliájába tartozott. 1272 júliusában Kapronca várnagyaként egészen kivételes, országos jelentőségű feladat hárult rá. Mint láttuk, tisztségéből következően ő lett a Joakim által elrabolt trónörökös foglára.²² Ura iránti szilárd hűségét jól mutatja, hogy akkor is oldalán maradt, amikor azt döbbenetes tette miatt felségáruló pártütőnek nyilvánították, és a király serege mielőbbi kézre kerítése végett ostrom alá vette a várban. 1273-ban fivérével, Keménnyel a II. Otto-

20 DF 230 146.; Reg. Arp. 1058. sz. Az oklevélből ismerjük atyját: Olaszкаи Vidát, valamint megtudjuk, hogy Bachaler a csehországi — minden bizonnyal helyesebben morvaországi — Pirill nevű vár alatt vitézkedett, egy rokona pedig elesett a harcban. Szar(a)kad minden bizonnyal Olaszka (a mai Olaszfa) közelében feküdt. L.: *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* II. Bp., 1894. 795. p.

21 DF 279 073.; HO V. 29–30. p.; Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban. I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről. (1130) 1212–1526. Készítette: Kóta Péter. Szombathely, 1997. (a továbbiakban: Kóta) 15. sz. Olaszkán és Szarakadon egyébként legkésőbb az 1290-es években Csói Albert fia Mokia ispán és korábban annak anyósa is rendelkezett tulajdonnal, így Bachaler saját része vélhetően nem lehetett túl nagy. L.: DF 279 074.; HO IV. 94–95. p.; Kóta 40. sz.; DF 279 075., HO IV. 95–97. p.; Kóta 41. sz.

22 *Pauler*, 1899. 302., 304. p.

kár cseh királlyal ismét kiújult háborúság összecsapásaiban hadakoztak.²³ Február elején a Csák nembeli Máté bán és Joakim tárnokmester vezetésével Ausztriába, illetve Morvaországba tört magyar seregben szolgáltak, ahol mindketten meg is sebesültek. Április végén Kőszegi Iván zalai ispán zászlói alatt az osztrákok által elfoglalt Győr mellett vitéztek, majd az év nyarán, valószínűleg augusztus első hetében, az észak-ausztriai Laa váránál mérték össze fegyvereiket Ottokár király ott gyülekező cseh–morva–osztrák főserégének katonáival. Ezt követően ugyancsak Iván és testvére, Miklós szanai ispán parancsnoksága alatt, feltehetően már szeptember második felében részt vett a cseh király Morva irányába előretörő csapatai elleni, Marchegg mellett vívott győztes csatában, ahol Bachaler újfent megsebesült, végül pedig, amikor a közelebbről nem azonosítható, talán morva származású „Holun-i Stephanych” az országban pusztított, fivérével harcra szállt annak csapatával és több főemberét elfogta. Ezen szolgálataik elismeréseképpen Kőszegi Miklós nádor Konsa nevű, feltehetően Körös megyében fekvő földjéből megadómányozta őket, amit a király 1275. július 21-én privilegialis formában is megerősített számukra.²⁴

1280. május 11-én már egy hatalmaskodási ügye kapcsán szerepel, IV. László király ugyanis e napon kelt parancslevelében utasította István szlavón bánt, hogy a Bachaler által elfoglalt Lapatk birtokot szerezze vissza jogos tulajdonosaiknak, és védje meg azokat bármiféle zaklatás ellen.²⁵ A hatalmaskodási ügy későbbi fejleményei nem ismertek, mint ahogy maga Bachaler is hosszú időre eltűnik forrásainkból. Csak 1291. január 2-án találkozunk vele ismét, mikoris kérésére III. András király megerősítette és átírta a IV. Bélától nyert 1255. évi adományát.²⁶ Sajnos közelebbről nem ismert időpontban, vélhetően 1300 táján végrendelkezett igen számottevő vagyonáról, és feltehetően kevéssel ezután hunyt el.²⁷

23 DF 230 199., CDCr VI. 113–115. p. Az 1273. évi cseh–magyar háború eseményeire: *Szabó*, 1886. 10–16. p.; *Bánlaky (Breit) József*: A tatárjárás utáni hadjáratok az Árpádház kihaltáig (1242–1300). In: Magyarország hadtörténelme. VI. kötet. Bp., 1930. 87–90., 92–94. p.

24 DF 230 199. Az oklevél narratiojának magyar fordítása: *Középkori hist.* 88–89. p. A birtok fekvése az alapján vélelmezhető, hogy a határjárást és az iktatást Rovicsai Saul királyi ember a csázmái káptalan kiküldöttjének jelenlétében végezte el, s a középkorban mind Rovicsa (ma: Rovišće, Horváto.), mind pedig Csázma (ma: Čazma, Horváto.) Körös megyéhez tartozott.

25 DL 1239.; ÁUO XII. 326. p.

26 DF 230 146.; Reg. Arp. 3695. sz.

27 A Körös megyében fekvő gorbonoki ferences kolostor szerzeteseinek tanúságával lejegyzett végakarata szerint élete végén már nyolc Vas és Körös megyei birtokban vagy földben volt tulajdonrésze. L.: CDCr VII. 418–419. p. A ferencesek ottani rendházát 1292-ben alapították, ami

A másik adományos, Simon fia Jób mester életútja szintén egészen jól rekonstruálható.²⁸ Valószínűleg Szabolcs megyei nemesi családból származott, atyja, Simon, valamint rokonsága Berkeszen volt birtokos.²⁹ Hiteles forrásban első ízben IV. László király 1273. augusztus 30-án kelt kiadványában tűnik fel, mikoris szolgálataiért a király a Sáros megyei Radácsfalva birtokkal jutalmazta meg.³⁰ Ezen adománylevélnek az év vége táján privilegialis formában történt megerősítésében olvashatjuk László kaproncai fogságának egyik fent említett sajátos interpretálását, és egyedül ebben az oklevélben szerepel Jób a királyi szakácsok rektoraként. A feltehetően inkább csak címként, rövid ideig létező udvari tisztséget tudomásunk szerint rajta kívül más nem viselte. Minden bizonnyal a népes személyi állományú királyi konyha, illetve elsősorban a szakácsok eljárója volt, s talán az annak működésével kapcsolatos gazdálkodási ügyek is feladatköréhez tartoztak. Nagy valószínűség szerint vele azonosíthatjuk ama „Kis” Jób mestert is, aki a királytól szolgálataiért és egy rokonának a Kőszegi-fivérek elleni hadjárat során történt elestéért 1284. július 28-án az abaújházi Komlós nevű földet nyerte adományul.³¹ Jób később III. Andrásnak is hű és készséges alattvalója volt, amiért az 1291 júliusában megerősítette Komlós birtokában. Legkésőbb 1290 táján azon-

valóban arra mutat, hogy legkorábban a század utolsó évtizedének második felében készülhetett végrendelete, másfelől valószínűsíti, hogy ekkortájt Körösben lakott. L.: *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp., 2000. 27. p.

- 28 Jób és utódai, a Csicseri-család genealógiai adataira I.: *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. Magyar középkori adattár. CD-ROM. Bp., 2001. Csicseri I. tábla. (a továbbiakban: *Engel*, 2001.)
- 29 Egy valószínűleg a XV. században készült hamis, 1239. okt. 27-re keltezett oklevélben már szerepel, azonban csaknem bizonyosan kizárható, hogy élt volna ekkor, tekintve ez esetben 1308-ban, utolsó (még életében való) említésekor legkevesebb 80-85 évesnek kellett volna lennie. DL 40 016.; ÁUO VII. 72–73. p. A diploma azon információja ugyanakkor, miszerint más, hiteles forrásban is megnevezett apjának, Simonnak az atyja (tehát Jób nagyszülője) bizonyos Berkeszi Belye János volt, feltehetően megfelel a valóságnak. 1341. június 14-én Druget Vilmos nádor ugyanis tanúsította, hogy az általa Szabolcs és Bereg megyék számára tartott nádori közgyűlésen a két megye nemesei egybehangzóan megerősítették, hogy Berkesz és Bodony nevű szabolcsi birtokok örökségi joga Jób fiait, Domokos és Miklóst illetik. L.: DL 31 240.; Hazai oklevéltár 1234–1536. Szerk. Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula. Bp., 1879. 232–233. p. Berkesz Szabolcs megye középső részén feküdt, és legalábbis úgy látszik, e tiszaháti településen volt a család eredeti fészke.
- 30 DL 31 183.; HO VI. 189. p. A kapott sárosi birtokot másutt Radácsföldének nevezik, ma: Radácszentimre; Radatice, Szlovákia.
- 31 DF 287 753.; HO VI. 304–305. p. Ma: Füzérkomlós, Borsod-Abaúj-Zemplén m. L.: *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1998. (a továbbiakban: ÁMTF) I. 114. p.

ban már csatlakozott Aba nembeli Amadé nádor familiájához, így a mindenkori uralkodóhoz való viszonyát alapvetően Északkelet-Magyarország nagyurának önös politikai érdekei határozták meg. 1308 júniusa előtt Amadé Bereg megyei alispánja lett, majd feltehetően nem sokkal ezután, 1309–10. körül hunyt el. Leszármazottai a Csicseri elő-, később családnevet viselték.³²

Bensa fia Sebestyén pályafutásáról alig tudunk valamit, ugyanakkor 1290 előtt hármójuk közül ő futotta be a legnagyobb hivatali karriert: mint említettük, 1274-re a tornai ispánságig vitte. Hasonlóan két említett társához, bizonyosan Sebestyént sem tudjuk valamely nemesi nemzetséghez kapcsolni, sőt esetében még azt is csupán találgathatjuk, mely vidékről származott, rendelkezett-e korábban számottevő birtokokkal, illetve 1272 nyarán kinek a szolgálatában állt. Mindössze az 1274 második felében elnyert adományait írásba foglaló királyi privilégiumokban találkozunk nevével. Augusztus 21-én IV. László király az atyja országlása idején, a csehek elleni 1271. évi háború során a Rábca mentén, majd 1273-ban a szintén II. Ottokár csapatai ellen Győr és Detrekő várai alatt tanúsított dicséretes helytállásáért a királyi darócok Nógrád megyei, Homokterenye nevű három ekealjnyi, az ő ottani birtokával szomszédos földjét, másnap pedig a tornai, Nyilasnak nevezett földet adta neki.³³ Ez utóbbi adományát írta át és erősítette meg számára a király szeptember 25-én privilegiális formában is. Joggal feltételezhető, hogy ekkoriban nyerte el a tornai ispánságot is, hivatali előde, Buzád ispán ugyanis csupán egyetlen alkalommal, 1272. február 17-én szerepel tisztségben.³⁴ Csak rövid ideig, legfeljebb néhány évig állt az ispánság élén, utó-

32 DL 76 204.; A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I. Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Pest, 1871. 117. p.; *Engel*, 2001.

33 1274. aug. 21.: DL 105 224.; Reg. Arp. 2534. sz.; aug. 22.: DL 861.; ÁUO XII. 87–88. p. Az egykori Nógrád megyei birtok ma Kisterenye néven Bátonyterenye része. L.: ÁMTF IV. 307. p. Nyilas föld nagy valószínűség szerint a később Borsod megyéhez tartozott, Edelenytől északkeletre fektült Nyilas faluval azonos. Ma puszta Lak község nyugati határában. L.: ÁMTF I. 795. p. Borsa I. a nógrádi birtok adományozásáról rendelkező — az először általa közölt — oklevelében olvasható *terra drauchariorum* szókapcsolatot „solymárok földjé”-nek fordította, ez azonban téves értelmezés. A koraközépkorban, feltehetően szláv átvételből kialakult és használt „dravuc/daróc” ómagyar szó, illetve latinizált alakja, a *draucarius* valójában királyi szolgálatban álló erdőővőt, esetleg favágót, erdei munkást, illetve más vélemény szerint vadfogót, vadászti jelentett. L.: *Melich János*: Daróc, draucarii. In: *Magyar Nyelv* 16. (1920) 23–28. p.; *Hóman Bálint*: Daróc. In: Uo. 116–19. p.; *Györffy György*: Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. In: *Történelmi Szemle* 15. (1972) 262–263. p.

34 DF 76 193.; Reg. Arp. 2161. sz.; *Zsoldos*, 2011. 213. p.

da, Tekes fia István 1277 első felében már viselte a hivatalt.³⁵ Sebestyén további sorsáról nincs semmi konkrét ismeretünk, feltehetően 1288 előtt hunyt el.³⁶

Visszatérve a László hercegek kaproncai tartózkodásátemlítő oklevél narratiókhoz, megállapítható, hogy annak interpretálásában feltűnő változatosságot tapasztalunk, és a történetek folyamatos, egyre elnézőbb újraértékelését, illetve átértelmezését figyelhetjük meg. Mint láttuk, az inkriminált események után mindössze néhány hónappal kiadott privilégiumban a királyi kancellária még László herceg kényszerű időbeni fogságáról beszélt, egy év elteltével azonban már kimondatlanul, de egyértelműen sugallva azt írta, hogy a trónörökös önként, saját elhatározásából; maga húzódott vissza Kapronca vár falainak védelmébe. Újabb egy év elteltével, 1274 szeptemberében az utóbbi képtelen és abszurd módon „megszé-pített” narratívát egy további valótlansággal bővítve egyenesen úgy emlékezett meg a történetekről, hogy László lényegében az atyjától való félelmében zárkózott be Kapronca várába. A jelek szerint az esemény folyamatos, egyre valótlanabb átírása során az sem jelentett különösebb problémát a Joakim körül lévő igen kész-séges történethamisítóknak, amikor egy olyan nemes kért adományt, aki, mint fennebb említettük — és amennyiben nem értelmezzük félre az oklevél szövegét —, egyéb szolgálatai mellett a Kaproncát megostromló királyi seregben, tehát a bánnal ellentétes oldalon tüntette ki magát. Az adományért folyamodó és annak kapcsán — érdemei előadása alkalmával — valószínűleg kényes dolgokat is fel-elevenítő Simon fia Jóbnak, tekintve, hogy megkapta a kért birtokot, minden bi-zonnyal igen tekintélyes támogatója lehetett a világi elit tagjai között, ha a királyi szakács-rektor tisztsége betöltőjeként nem éppen magának IV. Lászlónak, vagy anyjának, Erzsébet királynénak a kegyét élvezte. Kiváltságlevelének elkészülte, illetve annak átvétele után ugyanakkor természetesen egyáltalán nem állt érde-kében, hogy szóvá tegye a narratióban szereplő szemenszedett valótlanságokat, s a részint Joakim jóindulatának is köszönhetően Tornában és Nógrád megyében

35 DL 105 567.; Reg. Arp. 2800. sz.; *Zsoldos*, 2011. 213. p.

36 1288 előtt történt halálát az alapján valószínűsíthetjük, hogy ez idő szerint bizonyos Wulch fia Domokos kezén találjuk Nyilast, aki ekkor eladta itteni földje egy részét. Lehetséges volna természetesen, hogy a tornai fekvőségben mindketten rendelkeztek tulajdonnal, ezt azonban kizárhatjuk, ugyanis Sebestyént sem mint az eladás miatt tiltakozó felet, sem pedig az ahhoz hozzájáruló szomszédok között nem említik. L.: DF 251 727. Annál is inkább megalapozottnak látszik feltételeznünk, hogy 1288-ban már nem élt, mert néhány évvel később, 1296-ban, másik IV. Lászlótól kapott földjét, Homokterenyét is új tulajdonosok — Baksa nembeli Lőrinc unokái — birtokolták. L.: ÁUO XII. 598–599. p.

elnyert birtokok tulajdonlása, valamint azok háborítatlan megtartásának érthető igénye idővel nyilván az ő kaproncai emlékeit is „módosította”.

A manipuláció indítéka és célja alighanem az lehetett, hogy az 1277 őszen bekövetkezett haláláig a kormányzatban, illetve az elit belső hatalmi csoportközdelmeiben mindvégig kulcsszerepet játszó Joakim bán általa elkövetett, gyakorlatilag nyílt felségárulásnak minősülő büntettet hamisan, némileg kedvezőbb beállításban „átszínezzék”, hogy ezáltal — aktív történeti manipuláció révén — a bán, valamint szövetségesei érdekében és feltehetően utasítására, fokozatosan halványítsák, gyengítsék a köztudatban a trónörökös-ralblás friss és szomorú, rájuk nézést pedig igen kellemetlen emlékét. A történelem ironiájaként is felfogható akár, hogy Joakim párttűtő tetteinek emléke — a szlavóniai nagybirtokos erre irányuló szándéka ellenére — a későbbiekben újra és újra felmerült, lévén, a század utolsó évtizedeiben az uralkodóház egyes tagjainak, vagy magának a királynak a foglyul ejtése, illetve rövidebb-hosszabb időre történő elzárva tartása a bárói csoportok kedvelt és gyakran alkalmazott eszközévé, sőt — hűen jellemezve a gyászos és züllött közállapotokat — egyenesen gyakorlattá vált.³⁷

37 Héder nembeli Henrik bán és Gutkeled nembeli Joakim előbb 1274 júniusában Buda mellett IV. Lászlót és anyját, Erzsébet királynét vetette fogságra, majd miután a Csák nembeli Péter nádor-vezette bárói csoport kiszabadította azokat, aug. közepe táján az uralkodó öccsét, András herceget rabolta el. A legfeljebb kilenc éves herceg a szept. végén a — két főúri párt által — Fövény határában vívott csatát követően nyerte vissza szabadságát és tért vissza az udvarba. L.: KLE 20–21. p.; *Pauler*, 1899. 315–316. p.; *Szűcs*, 396–397. p. 1280 januárjában vélhetően Csák nembeli Máté nádor ejtette foglyul a királyt, akit ezután a bárói elit tagjai nagyjából egy hónapig tartottak elzárva. L.: *Pauler*, 1899. 368–369. p., *Zsoldos Attila*: Téténytől a Hód-tóig. (Az 1279 és 1282 közötti évek politikatörténetének vázlatja.) In: *Történelmi Szemle* 49. (1997) 84–85. p. 1292. aug. közepe tájt Szlavóniában ismét maga a felszentelt király volt kénytelen megtapasztalni a nyílt főúri önkényt és erőszakot, III. Andrást Héder nembeli Henrik fia Iván fogta el és feltehetően csak jóval később, talán csak nov.-ben engedte szabadon. *Szabó Károly*: III. Endre fogsága 1292-ben. In: *Századok* 18. (1884) 97–113. p.; *Zsoldos*, 2003. 181–182. p.